

író is elmondhatja véleményét hőseiről. Így a regény emberábrázolása végtelenül sokszínű lehet: Balzac szenvedély torzította hőseitől Joyce különös lelki-világú alakjáig.” (62.) Ez a némiképp hosszabb idézet arra is példaként kíván szolgálni, hogy ha Benedek Marcell művei valóban olyanok, mint azt e kötet interpretációja mutatja, akkor alig érnek többet, mint egy általános iskola felső tagozatának tankönyve. Benedek Marcell műveit ismerve ezt viszont nem állíthatjuk.

A Szekér Endre-könyv módszertanára vonatkozó megjegyzések, az ötlet-szerűség, szerkesztetlenség, a közhelyértékű általánosítások, érvényes a kötet szerkezet egészére is. Az első fejezet, a *Vonzások és választások* arról is szól, amit a cím jelöl, de leginkább az 1945-ig terjedő életrajznak tűnik. A rákövetkező fejezetek, *A szépiró*, *A vallomástevő irodalomtörténész* és *A műfordító szövege*

valóban fedi a címmel megjelölt tartalmat, azonban minden szempont, rangsor, különbségtétel nélkül egymás után sorjáznak a műismertetések alkalmi reflexiókkal, melyekből alig tudunk meg többet, mint amennyit a cím alapján sejtünk. Egyedül a műfordítással foglalkozó rész nagyvonalúbb, átgondoltabb, olyan, mely a „Kortársaink” sorozat igényeinek, színvonalának megfelel. Az utolsó fejezet, a *Benedek Marcell „parainesisé”* részben életrajz, részben műismertetések halmaza, részben a parainesisnek tekintett *Szépen élni* című kötet ismertetése, de ebben az interpretációban ez a mű parainesisnek egy kissé soványka.

Szekér Endre könyvéről csak annyit állíthatunk jó lelkiismerettel, hogy ezzel a művel a Benedek Marcell-szakirodalom gyarapodott ugyan, de nem gazdagodott.

Szabó G. Zoltán

ÚJ KÖNYVEK DÉRY TIBORRÓL

KORTÁRSÁK DÉRY TIBORRÓL

Szerkesztette és az interjúkat készítette Botka Ferenc. Budapest, 1994. 159 l. (A Petőfi Irodalmi Múzeum Könyvei 2.)

BOTKA FERENC: DÉRY TIBOR ÉS BERLIN

A Szemtől szembe forrásvidéke. Budapest, Argumentum Kiadó, 1994. 134 l. (Irodalomtörténeti füzetek 134.)

BOTKA FERENC: MEGNYUGODVA ÉS MEGBÉKÉLVE

(Tollvonások Déry Tibor arcképéhez.) Budapest, Magyar Irodalomtörténeti Társaság, 1994. 97 l.

Tavaly múlt száz esztendeje Déry Tibor születésének, annak az íróénak, aki nemcsak műveivel, hanem politikai szerepléseivel is beírta nevét az olvasók egy részének emlékezetébe. Azért mondom, hogy egy részének, mivel műveit ma már alig olvassák és bátor közéleti tevékenysége is mindinkább elhalványul az utókor memóriájában. Az életmű értékének megelevenítésére a centenáriumi az elmúlt évben jó alkal-

mat kínált – élt is vele a Déry-opusz avatott kutatója, Botka Ferenc, aki három új könyvvel is megörökítette életmű és alkotó személyiség fejlődéstörténetét.

A legfontosabb ezek között a *Kortársak Déry Tiborról* című interjúsorozat, melyben tizennyolc beszélgetés kelti életre az író alakját és alkotói műhelyét. S éppannyira a kort, a rendkívül nehéz, nemegyszer a sorsot szinte elveszejtő

huszadik századot is. A különféle diktatúrákat, terrorformákat, a totalitáriánus rendszerek kényszereit és manipulációit, melyeknek közepette a magyar baloldali művészértelmiség élni és alkotni próbált. A 18 interjúnak épp az a fő érdeme, hogy töredezettsége, csapongó tematikája ellenére is összefüggő korrajzot ad – tanúvallomást arról, hogyan élte meg hazánkban egy nagyformátumú intellektuális a történelem fordulóját, hogyan bízott a közösségi sors jobbra fordulásában, miként veszítette el abban való reményeit, minő módon kereste az igazságot, s milyen eszközökkel próbálta megakadályozni a hatalom, hogy azt megtalálja. Természetesen a művekről is bőven szó esik az író baráti körével, Domokos Mátyással, Eörsi Istvánnal, Fejtő Ferencsel, Makk Károllyal, Réz Pállal, Vársárhelyi Miklóssal és másokkal készült interjúk során, mégis, a beszélgetések az egykori közélet történelmi csomópontjaira koncentrálnak: Déry és a Horthy-rendszer, a kommunista mozgalom, a fasizmus, a Rákosi-diktatúra elleni harc, az 1956-os forradalom, a börtönévek és a Kádár-féle puha diktatúra problémáira. A gyűjtemény nemcsak azért kiemelkedően hasznos, mivel egy szuverén emberi matériát, habitust, mentalitást mutat be az újabb nemzedékeknek, hanem mert hiteles, átélte jelzést ad arról, hogy a lelkiismeret és az ideológia, az erkölcsi igény és a dogmák küzdelmében az előbbinek akkor is van esélye a felülkerekedésre, ha a humanista alkotó egyedül csak a meggyőződésének igazságában bízhat.

A beszélgetésekből kiviláglik, hogy az alkotó személyiség, az igazi író mennyivel több, mint azok a címkék, amelyeket a kortársak elfogultságaiktól vezetettve különböző időpontokban ráaggatnak. Déry Tibor is volt egy időben polgári író, más alkalmakkor kommunista író, majd szimpatizáns. Volt lázadó, s kikiáltották megalkuvó-

nak is, volt szabadságharcos, azt követően „ellenforradalmár”, egyszer a rendszer „megdöntője”, másszor a „kegyeltje”. Holott egy és ugyanaz az ember és író volt, ki élni és alkotni próbált Pannóniában, megkísérelve alakítani egyszersmind a közösségi sorsot, míg annak értelmét látta, s felépítve közben egy életművet, hogy azáltal alakíthasson.

A beszélgetések egy része „szerepjátást” vet az író szemére, pózolás, mely többnyire nem illett rá. Ákad, aki többek között 1953 utáni magatartását is „nemzetmentői” szerepként ítéli meg. Nos, lehet, hogy volt Déry akkori magatartásában némi csinált heroizmus, de úgy hisszük, sokkal inkább az eszméiben megcsalatott ember lelkiismeretfurdalásáról, igazságkereséséről volt az ő esetében szó. Szerep? Ez a szerep bizony utóbb igen sokba került neki. Hónapokig a halálos ítélet árnyékában kellett élnie, végül örülhetett, hogy megúszta kilenc esztendő ítélettel. S írónál a póz, a modor is hozzátartozik a műalkotás-egyéniséghez, sőt a műhöz, amelynek életet ad. Déry 1953-tól kezdve csakugyan menteni akarta a nemzetet, kiemelni abból a szakadékból, amelybe való beletaszításában szándéka ellenére előzőleg segédkezett.

A mai nemzedékek elképzelni is alig tudják azokat a megpróbáltatásokat, amelyekkel az egykori kultúrpolitika a Déry-műveket fogadta. *A befejezetlen mondat* visszhangját, *A fehér pillangóra* való reagálást például, a *Felelet*-vita autodaféját, a *Szerelem* című kötet novelláinak hivatalos fogadtatását, a hajdani Szabad Nép-cikkeket, írószövetségi vitákat, pártközponti reagálásokat – tiltásokat és engedélyezéseket, amelyek közepette kellett nálunk egy öntörvénye szerint dolgozó írónak megalkotnia műveit. Ezért tűnik számunkra egyoldalúnak az a megítélés, amely az elmúlt évtizedekben nemegyszer fel-

hangzott Déry öregkori pályájával kapcsolatban, megalkuvónak, opportunista-nak bélyegezve azt. Minden tiszteletünk az erkölcsi integritásnak, az eszmei következetességnek, ám ugyanakkor illik figyelembe vennünk az emberi tényezőt, a történelem szorításában elfáradó alkotó természetes harmónia-igényét is. Megalkuvó? Domokos Mátyás, illetve Vásárhelyi Miklós mondják ki ezzel kapcsolatosan az igazságot. Domokos ekképpen: „Dérynek az lehetett a filozófiája, talán ezt meg is írta áttételesen, hogy vele sok minden történt, a létező és létezhető szocializmusokon belül Kelet-Közép-Európában. Közben elment az élete, öreg lett. Hagyják őt békén! Csak az érdekli, hogy amit papírra vetett, megáll-e vagy sem.” Más helyen pedig: „Egyszerűen szeretett volna egy kicsit kényelmesebb – ezt nem anyagiakra értem, hanem lelkiekre! – nyugodtabb öregséget a maga számára.” Vásárhelyi pedig arról szól, hogy Déry „taktikai megfontolásokból – úgy vélekedett: ő már idős ember, megtette a magáét. A legfontosabb az volt számára, hogy írjon és publikálhasson.” S Vásárhelyi Miklós joggal említi, hogy a hatalommal nemcsak Déry egyezett ki, hanem a hatvanas-hetvenes évek legjava íróinak túlnyomó része is, Illyés Gyulától Örkény Istvánig. Jobb lett volna, ha Déry továbbra is ellenáll? S nem írja meg *A kiközösítőt*, az *Ítélet nincset*, a *Kedves bópeert* és *A napok hordaléka* nem egy remek gondolatvillanását?

Másik fontos kérdés az öreg Déry hitvesztése, kiábrándultsága. Az, hogy az egykori társadalommegújító forradalmár, az emigráns, a berlini antifasiszta harcok részvevője, a szektarianizmus elutasítója, a Petőfi-köri sajtóvita főszereplője a börtönből kijöve után már tagadta a közéleti tevékenység értelmét, a társadalmi tett funkcióját. Kiszabadulva Déry csakugyan fanyarul és kiábrándultan tekintett az

emberi közösségre, szélmalomharcnak minősített a felemelésükre szánt minden mozdulatot. Ezt a börtön idézte nála elő, a kiszolgáltatottság és a bezárt-ság szörnyű élménye, az érdemtelenül való megbélyegzettség és a sors megváltoztathatatlanságának sokkja. Déry a cella magányában elvesztette a hazai világhoz való kötődését. Elvesztette az igazság megvalósíthatóságába vetett hitét. S a trauma annál is erősebb lett nála, mert előzőleg – minden manír és póz ellenére – lelke legmélyéből hitt abban, hogy az író szabadabbá teheti az emberek életét, hogy el fog következni a szocialista társadalom, amely megváltja a milliókat. Az öreg Déry világnézeti fordulatáról a kötetben Eörsi István szól leghitelesebben: „Azt hiszem, döntő változás állt be nála a börtönben. Nevezetesen: maradéktalanul elvesztette a szocializmusba és a kommunizmusba vetett összes korábbi hitét és bizalmát, és hozzá még a közéleti szereplés értelmébe vetett hitét is. Úgy gondolta, az írónak nem ez a dolga. Álláspontját egyszer úgy fogalmaztam meg egy beszélgetésben, hogy Tibor bácsi a párt ellenzékéből átmert a mindenség ellenzékébe.” Tegyük hozzá: a hatvanadik éven túl Dérynek küzdenie kellett az öregség, a közelgő elmúlás kiméréjével is. Azzal a tudattal, hogy rövidesen el kell mennie a minden testek útjára, s akkor mivégre volt mindez? Mit tudott megváltoztatni a hatalommal való előző szembenállásával? Nem úgy megyen a világon minden, mint annak előtte?

A befejezetlen mondat alkotója ritka okos, sokat tapasztalt, igen széles látókörű ember volt. Mi vitte akkor őt a kommunisták soraiba? S főleg: felismerései nyomán mi tartotta meg őt azokban a sorokban? Hiszen *A szemtől szembe* elbeszéléseinek tanúsága szerint már a harmincas évek elején felismerte a kommunista mozgalomban eluralkodó szektás voluntarizmus, az egyént gép-

csavarrá alázó parancsuralom pusztítá-
sait, a Gide-fordítás tanúsága szerint
még inkább! S alig kétséges, hogy
1936–1937-ben tudatában volt a moszk-
vai terrorpörök konstruált jellegének,
az ellenségkeresés sztálini tébolyának.
Kérdésünkre Fejtő Ferenc, Nagy Péter
és Réz Pál ad érdemi választ. Arra mu-
tatnak rá, hogy Déry azok közé az írók
közé tartozott, akik eszmélésük per-
cétől kezdve nem voltak képesek elfo-
gadni a társadalmi rendet, amelybe be-
leszülettek. Utálta a kapitalizmust, a
haszonelvűséget, a pénz egyedi ural-
mát, elemi erővel sóvárgott egy olyan
rend után, amely megőrzi az ember
szabadságát és méltóságát. Sóvárgott
egy olyan eszme és egy olyan mozga-
lom után, amely a fennálló világrend
megváltoztatására törekszik, messia-
nisztikus módon megváltást ígér a
pénz világának sajátos miliójéből.
A kommunizmustól, a szocializmustól
várta, „hogy megvalósítja azt, amit a
koraszülött és elvetélt magyar kapita-
lizmus nem tudott megvalósítani” – ír-
ja Nagy Péter. Tegyük hozzá: a kapita-
lizmus, amelyben Déry felnőtt, a
Horthy-rendszer megannyi „vitézköté-
ses”, „díszmagyaros” sallangjával volt
ellátva – feudalizmusnak és kapitaliz-
musnak, sovinizmusnak és osztály-
önzésnek e groteszk elegye egy Déry-
féle alkat számára elviselhetetlen volt.
A két háború között a magyar értelmi-
ségnek jónéhány képviselőjét hajtotta
szélsőbalra. S mi tartotta meg őket ott?
Ugyancsak a korszak, a náciizmus el-
uralkodása Európában, az esély, ame-
lyet a szovjet esetleges szembeszállása
képviselt a barna rém ellenében. „Be-
szélgetéseink során őt nem jellemezte
a nyílt antikommunizmus vagy anti-
sztálinizmus – emlékezik vissza ifjúsá-
guk idejére Fejtő Ferenc – ... Feltehető-
en azért is, mert Németországból jött, s
még mindig Oroszországban látta a fa-
sizmus lehetséges ellenfelét és legyőző-

jét.” S 1945-ben, a fasizmus megsemmi-
sítésekor miért csatlakozik vajon újra a
kommunista párthoz? Mert Déry úgy
hitte, hogy az átélt világégésben az
utált polgári világrend is megsemmi-
sült, hogy az egyetemes áldozat elhozta
az igazságosabb társadalom esélyét, ki-
égette a kommunista mozgalomból is
az embertelen fanatizmus szellemisé-
gét. Naiv volt, humanista író volt – hitt
abban, hogy létezhet „tisztá lappal in-
dulás” az emberiség történetében.

A humanizmus adja meg a Déry-mű
továbbélésének rangját és biztosítékát
is, ezért áll meg a múlt időben, ezért
fog Csipkerózsikaként évek, vagy évti-
zedek múltán feltámadni. Az író át tud-
ta élni, ki tudta fejezni az ember nagy-
ságát, a benne rejlő erkölcsi szépség le-
hetőségét. A nemegyszer cinikusnak,
blázírtnak tűnő író mélyen szerette az
embereket, érzekelte a megtisztulásuk-
ra, felemelkedésükre irányuló vágyat, s
ember iránti tiszteletének alkotói esz-
közökkel kifejezést is tudott adni. Leg-
jobb műveiben ott él a szolidaritás, a
szeretet, az önzetlen segíteni akarás él-
ménye. Svájci fordítója, Eva Haldi-
mann fogalmazza meg Dérynek em-
berközölését a legplasztikusabban,
amikor így szól: „megragadott az a
kedves, fölényes és mégsem, sohasem
hideg irónia, amellyel a világot és az
emberi sorsokat nézi; ugyanakkor az a
meleg szeretet, amellyel az alakjait áb-
rázolja. [...] S a humánus, melynek ő
volt talán egyik legméltóbb tolmácsoló-
ja Magyarországon már akkor is, ami-
kor ezt még nem ismerték föl.” Oly hu-
mánuszegény időkben, mint a mai, a
legjobb Déry-művek nőalakjai, Krausz
Évi, Köpéné, a *Szerelemben* és a *Két
asszonyban* a feleség, élethitet adnak,
reményt sugároznak, előrelendítenek.

A fiatal Déry legjelentősebb művére,
A befejezetlen mondat közvetlen előzmé-
nyére, a *Szemtől szembe* novellára kon-
centrál Botka Ferenc másik alkotása, a
Déry Tibor és Berlin. S a címből is

kitűnően a novellákat előidéző történelmi körülményekre, a németországi fasizmus győzelmére, annak hatására az író egyéniségében – a stílusváltásra, amely abban az időben Déry munkásságában végbement. Botkának sikerült mindmáig a legárgyaltabb elemzést nyújtania a *Szemtől szembe* darabjairól, még hozzá akként, hogy azokat az öntörvényű írói fejlődés és a belső szellemi asszimiláció, a külvilág felől érkező irodalmi ösztönzések egységében vizsgálta meg. Egyéni pályakép és európai művészeti folyamatok analízise szerencsésen olvad össze munkájában. Olyan korszakról nyújtva áttekintést, amelyet az író utóbb megtagadott, jól lehet vizsgálatuk nélkül a nagy művek születését meg sem lehetne érteni.

Berlin először az 1920-ban kiadott *Dada-Almanach* által nyújtott szellemi izgalmat Déry számára. Az irányzat azonban inkább taszította, mint vonzotta őt. A fiatal író nem tud belenyugodni a világ kaotikus, értelmetlen voltába: „Nem tudok lemondani arról a hitemről, hogy az embereket új, szebb rendekbe lehet vezetni, és minden erőm, művészi akaratom e cél felé taszítja életemet” – mondja első berlini impulzusairól. A városba először 1923 februárjában jutott el, belekerülve a pezsgő életű művészeti központ kísérletező hétköznapijaiba, közvetlen közelből ismerkedve meg az európai avantgárd legújabb fejleményeivel, Malevics, Kandinszkij, Liszickij, Chagall kezdeményezéseivel. S főleg Moholy-Nagy Lászlóéval. Moholy-Nagy üvegarchitektúráinak hatása nagymértékben feldúsította a fiatal Déry művészi világlátását, életérzékelését. Botka könyvének egyik nagy érdeme annak feltérképezése, hogy Moholy-Nagy üvegépítkezési módszerei mint segítettek elő a fiatal írók újfajta általánosító-létösszegző módszereinek és főleg harmóniára törekvő jövőképeknek ki-fejldését. Moholy-Nagy üvegarchitek-

túrái a konstruktivizmus életakarátát közvetítették Déry számára, egy oly világgépet, melyben a technika az emberi egymásra találást segíti elő, egy átlátható – összerendezhető világ szuggesztiójával ajándékozta meg az embert. Egy megvalósítható szocialisztikus társadalom összhangjának ígéretével.

A legfontosabb élményeket azonban az 1931–1932-es Berlin tartogatta az írói pálya alakulása számára. Az a közel egy és negyed év, amelyet 1931 októbertől 1932 decemberének végéig a német fővárosban töltött, melynek során megütköztek a kommunizmus és a náciizmus erői. Közélebről az a történelmi csatavesztés vált az élményévé, amelyet a progresszió erői szenvedtek el a kommunisták voluntarista érzéketlensége és a szociáldemokrácia megalkuvása miatt. Az addig jobbára a társadalmon kívülre helyezkedett Déry itt és ekkor ismerte meg – Botka előtérbe állítja ezt – a másokért cselekvők világát, a társadalom átalakítására törekvők közösségét. A munka fejezetei meggyőzően dokumentálják, hogy Berlinben, a mozgalmi munka hatására alakult ki Déry igazi írói formátuma, nemcsak a *Szemtől szembe* novelláinak, de *A befejezetlen mondatnak* világképe is. S az előző mű elemzésével sikerrel cáfolja az író igaztalanul lebecsülő, a *Szemtől szembét* csupán „ujjgyakorlat”-nak minősítő ítéletét, bizonyítva azt, hogy a három novella voltaképp Déry egész addigi pályájának művészi összegezése, fejlődéstörténetének szintézise, önmaga végleges megtalálásának műalkotása.

A berlini tartózkodás lényegét Botka abban látja, hogy az író eljutott egy olyasfajta realizmus kimunkálásához, mely egyszersmind magába olvasztotta a XX. századi európai művészet legjava kezdeményezéseit. Új és régi, modern és hagyományos írói módszer, látásmód, eszköztár kifinomult elemzése adja a *Szemtől szembe* kapcsán a *Déry Tibor Berlinben* számottevő értékét.

Proust, Bergson, Kafka hatásáról, indítatásainak áthasonításáról már Botka előtt is szólt a szakirodalom, de azokat mélységükben, összefüggésrendszerükben – egyetlen pályaváltó mű keretében – Botka könyve tárja fel először.

A legfőbb eredmény azonban – újszerűségüknél, relatív gondolatiságuknál fogva – a József Attila-párhuzamok sora. Botka elemzései arra figyelmeztetnek, hogy a *Szemtől szembe* számos részlete rímél József Attila egykorú szövegeire. Mindketten egy időben eszmélnek rá a kommunista valóságglátás egyoldalúságaira, jutnak el arra a felismerésre, hogy a hitleri fasizmus hatalomra jutását a két munkáspárt testvércsere is elősegítették. József Attila 1933 januárjában publikált *Az egységfront körül* című cikkében az események bekövetkezéséért egyaránt felelőssé teszi a „hivatásos forradalmárokat” és a „hivatásos realpolitikósokat”, s elmarasztalja a gondolkodást gúzsba kötő „eszményi” pártfegyelmet. Déry pedig ugyanakkor bemutatja, hogy a kommunisták 1932 őszén magukkal a náccal kötöttek szövetséget. S Botkának hasonlóképpen igaza van, amikor szemléletváltást érzel a kommunista mozgalom berlini vezetőjének, Ernsztnak ábrázolásában. Nem ideál ez az Ernszt Déry tollán, távolról sem a mozgalom gáncs nélküli lovagja: az, hogy a szerelmet, az egyéni érzelmeket, a magánemberi szférát kizárja világából, ahogy mindenben a célszerűséget látja csak, számoknak, adatoknak tekintve az élő-érző embereket, Dérynek a mozgalommal szemben feltámadt kritikáját tanúsítja. A *Szemtől szembe* novelláinak ez a bírálata a kommunista mozgalom és ideológia szektáriánus voluntarizmusának, emberidegen eszmeifetiszálásának valóban első művészi bemutatása irodalmunkban.

Joggal fedez fel hasonlóságokat Botka az *Eszmélet* című József Attila-vers és a *Szemtől szembe* egyik darabja, *A zálog*

között is. Annak a szemléleti egyezésnek az alapján, hogy a világszemléletnek nemcsak a társadalmi folyamatok értelmezését kell elvégeznie, hanem választ kell adnia az egyéni lét kérdéseire is. Mindketten egy időben döbbennek rá arra, hogy nincs közösség egyén nélkül, a kollektívum szabadságát nem lehet kiküzdni az individuum belső szabadsága nélkül. A marxizmus nagy kalandja után József Attila és Déry ráeszmélnek arra, hogy az egyén konfliktusai és önkiteljesítő igényei meghaladják a teleologikus tételek üdvtanát, az élet gyakorlata sokkal több a tézisek valóságidegen dogmáinál.

Kötetzáró fejtegetéseiben Botka felhívja a figyelmet arra, hogy a *Szemtől szembe* befejezése után mindössze négy-öt hónappal az író már *A befejezetlen mondat* első fejezeteit alkotja – immár egészen új nagyepikai szerkezet regényépítkezésével. Kár, hogy ez újabb váltás művészi elemzéseinek feltérképezésére már nem vállalkozik, így az elemzések gondolati tartóoszlopai végül is némiképp a levegőben lebegnek.

A harmadik Botka-mű az 1980-ban a Petőfi Irodalmi Múzeumba került Déry-hagyaték feldolgozása nyomán készült. Az abban foglalt könyvek, kéziratok, levelek, képes levelezőlapok, újságkivágatok alapján végez mélyfúrásokat az írói életrajzi és a vele összefüggő alkotómunka egy-egy homályosabbnak tűnő pontján. Amit ennek során nyújt, az valóban – mint ő mondja – sokkal inkább „tollvonások”-nak tekinthető, mint végleges és összefüggő irodalomtörténeti megállapítások sorának: egy-egy elemet dolgoz ki bennük a majdan elkészülő biográfiához, egy-egy homályba vesztett életrajzi mozzanatot megfejtéséhez ad filológiai fogódzókat. Az irodalomtörténeti hivatástudat szép gesztusaival Botka idegen földön utána ered azoknak az emléke-

zetes színhelyeknek, amelyekhez a gazdag pálya évtizedek során kötődött. Elutazik Norderney szigetére, ahol a gyermek Déryt csonttuberkulózissal éveken át kezelték, sőt meg is operálták; ellátogat a Sankt-Gallen-i magániskolába, melynek kötöttségei nem a legkellemebbnek bizonyultak a „pénzcsinálás”-tól viszolygó fiatal lélek számára; nyomába ered a 28 esztendőes Déry salzkammerguti napsugaras természet-élményének és annak lírai hozadékának; jár Feldafingban, melynek Szilasi-villájában 1922–23 telén Déry *Országúton* című regényét alkotta; az édesanyához írott levelek s főképp egy 1924-ből fennmaradt Déry-notesz nyomán a párizsi peregrináció időszakát próbálja felderíteni; az 1934-es bécsi felkelés írói hármastükrét világítja át a filológia eszközeivel; egy mátrai tárgyú novella genezisére villant fényt 1936-ból; majd pedig az írónak az őt világhírhez segítő Fischer Kiadóval való kapcsolata alakulását követi nyomon. Ebben az esetben az eredményeknél fontosabb a példaadás: a mikrofilológia mai apályának időszakában imponáló az a buzgalom, amellyel Botka a tényeket felderíteni igyekszik, annak tudatában, hogy az irodalmi mű nem csupán „szöveg”, hanem mindig az író életének egy darabja, sőt felfokozott életvilágteremtés, amely azonban nem képes létrejönni a való élet élményadó aktualitása nélkül.

Egy ponton azonban vitatkozni szeretnék e „tollvonások”-kal. Botka sze-

repjátásnak minősít olyan írói magatartásformákat is, amelyek valójában az írói lélek legmélyéből fakadnak. Ilyenek Déry gyakori kivonulásai a társadalomból, ilyen nyilatkozatainak sora, ilyenek regényhősei. Úgy hisszük, az író „secessiói”-nak egymásutánja nem valaminő póz volt csupán, hanem az őt eltöltő igazságvágynak, szabadságigénynek, a hazai világgal szemben érzett undorának a következménye. Még kevésbé értem azt, hogy miért lenne szerepjátás a nyilatkozat? Ha az író törekvéseiről beszél, ars poeticáját fogalmazza, a való világra reagál, akkor azokat megnyilatkozásának őszintesége minősítheti egyedül. Miért másítaná meg önnön énjét akkor, amikor arról szól, amivel elégedetlen, amin jobbitani szeretne? S végképp egyoldalúnak érzem azt, amikor Déry regényhőseiben Botka az írói szerepjátás pusztá eszközeit látja. Az írói munka mindig transzpozíciókon, transzfiguráción, a legkülönbébb stilizációkon épül – a teremtett alak ő maga is, nem is, s végül, amit az író létrehozott, esetleges eltérései ellenére is azonos az íróval. Szerep lenne az, amit az író lelke teljességéből megformált, amikor képzelete erejével rátalál fölöttes énjére, amikor újjáteremti a szürkös és szürke valóságot? Vajon nem a fantáziaszülte, az író eszméi és eszményei áthatotta valóság az igazi? Nem a mi énünk része az is, amivé lenni szeretnénk?

Fenyő István